

Identitet i sjećanje: primjer Srba u Zagrebačkoj županiji¹

Sažetak: Autor u tekstu donosi informacije o Srbima Zagrebačke županije. Posebno se bavi elementima koji su utjecali na formiranje njihova nacionalnog identiteta. Tako se bavi pitanjem odnosa prema vjeroispovijesti, pitanjem odnosa prema Drugom svjetskom ratu i antifašizmu i pitanjem odnosa prema vlastitom jeziku. Autor na temelju polustrukturiranih dubinskih intervjua s pripadnicima srpske nacionalne manjine i dostupne arhivske građe donosi podatke o načinima formiranja današnjeg vrlo slabo izraženog nacionalnog identiteta kod Srba istočnog dijela Zagrebačke županije gdje predstavljaju starosjedilačko stanovništvo i kod nešto snažnije izraženog nacionalnog identiteta Srba u većim gradovima Zagrebačke županije gdje su se doselili iz ostalih dijelova Hrvatske, iz Bosne i Hercegovine, iz Srbije i iz Crne Gore u vrijeme socijalističke Jugoslavije.

Ključne riječi: Srbi u Hrvatskoj; sjećanje; identitet; Zagrebačka županija

Uvod

Nakon ratnih sukoba devedesetih na prostoru većeg dijela Hrvatske koegzistencija pripadnika nacionalnih manjina i većinskog naroda postaje iznimno važno pitanje. Posebno je važno pitanje odnosa najveće manjine u Hrvatskoj, hrvatskih Srba i većinskog hrvatskog naroda. Raspadom jugoslavenske države mijenja se položaj Srba u Hrvatskoj koji od konstitutivnog naroda postaju nacionalna manjina. Sjećanje i pamćenje su kod pripadnika srpske nacionalne manjine iznimno važan faktor u oblikovanju, čuvanju i prenošenju nacionalnog identiteta. Za nacionalni identitet značajno je komunikacijsko pamćenje i kulturalno pamćenje. Komunikacijsko ili generacijsko pamćenje prenosi povijesna iskustva koja su dio sjećanja generacija (sadašnjih i prošlih generacija roditelja, djedova i baka). To pamćenje može biti i u sukobu sa službenim pamćenjem društva ili države kao i sa sjećanjima drugih zajednica. To može uzrokovati, kao što je to slučaj kod Srba u Hrvatskoj, sukob sa službenim sjećanjem države. Kulturalno pamćenje se prezentira u udžbenicima, muzejima, arhivima, knjižnicama i dio je istine zajednice. Nacionalne manjine i sjećanja njezinih

---

¹Područje današnje Zagrebačke županije obuhvaća teritorij nekadašnjih općina Zaprešić, Samobor, Jastrebarsko, Velika Gorica, Dugo Selo, Ivanić-Grad, Vrbovec i Sveti Ivan Zelina, odnosno tzv. zagrebački prsten. Iako je Zagreb središte Zagrebačke županije on teritorijano ne pripada području Zagrebačke županije.

pripadnika, nemaju gotovo nikakve mogućnosti da se nametnu, zbog toga što ne raspolažu malom društvenom moći, pa ih to čini minornim akterima u društvu.

Od vremena doseljavanja do današnjih dana pravoslavni Srbi istočnog dijela Zagrebačke županije (Moslavina i Vrbovečko prigorje) uvelike su promijenili svoj način života, svoje običaje, kulturu i navike. Na te su promjene ponajviše utjecale velike traume koje su obilježile dvadeseto stoljeće, ponajviše Drugi svjetski rat i posljednji Domovinski rat koji je u identitetskom smislu snažno utjecao na slabljenje identiteta Srba Zagrebačke županije. Dvadeseto stoljeće odredilo je ponajviše današnji odnos Srba prema njihovoj pravoslavnoj vjeroispovijesti, prema antifašističkoj tradiciji, prema jeziku, odnosno štokavskom ijekavskom narječju kojim oni govore, prema vlastitom podrijetlu i u konačnici prema vlastitoj nacionalnosti. Svaki od ovih aspekata razmotrit ćemo na temelju iskaza više kazivača s područja Ivanić-Grada, Vrbovca, Svetog Ivana Zeline, iz naselja u kojima su Srbi nekada činili relativnu većinu, odnosno apsolutnu većinu.² Posebno ćemo se baviti i pitanjem čuvara srpskog identiteta u Zagrebačkoj županiji danas. Naime, doseljenici iz drugih republika bivše Jugoslavije naselili su se na području današnje Zagrebačke županije u vrijeme socijalizma i imaju daleko snažniji osjećaj nacionalnog identiteta od većine pripadnika srpske nacionalne manjine koji žive na teritoriji današnje Zagrebačke županije i koji su tu prisutni već stoljećima.

Doseljavanje Srba na područje Ivanić-Grada i Vrbovca

Prva pojava pravoslavnih na području današnje Zagrebačke županije seže u vrijeme 15. stoljeća kada je Katarina Kantakuzina Branković ušavši u brak s Ulrikom Celjskim dobila u posjed utvrde Medvedgrad, Veliki Kalnik, Mali Kalnik, Koprivnicu i Rakovec kod Vrbovca. Poznato je da je posada ovih utvrda u to vrijeme dovedena s područja današnje Srbije, a za medvedgradskog kaštelana je poznato da je bio Bogavac Milaković, dok je kaštelan u Malom i Velikom Kalniku bio Pavle Mikšić. Posada ovih utvrda nije bila odviše brojna, a pravoslavni koji su dolazili na ovaj teren ženili su se s lokalnim djevojkama, pa su se u većinski katoličkoj sredini ubrzo asimilirali. Krajem 15. stoljeća utvrdu Mali Kalnik dobivaju Vladislav i Balša

---

² Kazivači su s područja istočnog dijela Zagrebačke županije su bili: Slobodan Bastašić, 1980. g., Lipnica; Milovan Bastašić, r. 1938. g., Lipnica; Milan Barešić, 1939.g., Remetinac; Milutin Bodegraja, 1932.g., Donji Markovac; Dušan Velemir, 1934.g., Ivančani; Marija Branković, r. Kosanović, 1937.g., Graberje; Boško Smoljanović, 1952.g., Graberje; Đuro Predragović, 1957.g., Koritna; Pavle Pavleković, 1938.g., Lipovčani; Milka Milošević (r. Marković), 1947.g., Demirovac (Bosanska Dubica) (sada Derežani), Mihajlo Smoljanović, 1923.g., Graberje.

Hercegović koji su također bili pravoslavne vjeroispovijesti, a koji su naselili svoje podanike u selima pod Malim Kalnikom. Ovi pravoslavni podanici primili su također zbog malobrojnosti rimokatoličku vjeroispovijest. Naseljavanja pravoslavnog stanovništva sredinom i krajem 15. stoljeća bila su brojčano vrlo mala. Tek u 16. stoljeću dolazi do brojnijeg naseljavanja pravoslavnih žitelja na područje današnje Zagrebačke županije, odnosno u kraj oko današnjeg Farkaševca, Dubrave, Bolča, Rakovca, Ivanić-Grada i Križa. U prvoj polovici 16. stoljeća dolazi do provale Osmanlija na područje današnje Slavonije i Ugarske. Nakon katastrofalnog poraza kod Mohača 1526., pada Požege 1537. i zapadnog dijela današnje Slavonije te pada Virovitice 1552. godine Osmanlije su zaprijetili i području oko današnjeg Ivanić-Grada i Vrbovca. Zato da bi se obranilo područje od Podravine preko Križevaca do Ivanića na to su područje ciljano doseljavani pravoslavni »Vlasi«. Naime, 1540. je vidljivo da na ivanićkom području nije bilo uopće kmetova, a strah je zavladao i u okolici Dubrave kod Vrbovca. Prva doseljavanja bila su poduzeta sa Žumberka 1540. i 1542. godine. U krajišku je službu tada uzeto 400 Vlaha kojima su upravljali 12 vojvoda i koji su razmješteni od Đurđevca do Ivanića. Međutim, masovnije doseljavanje Srba uslijedilo je tek krajem 16. stoljeća kada su na teritorij oko Ivanića i Dubrave doseljavali prebjeci iz Osmanskog Carstva koji su odlučili služiti Habsburgovcima. Većina prebjega koji se u povijesnim dokumentima nazivaju Vlasi prelazili su u krajišku službu. Godine 1595. u Križevce je došao i vlaški episkop koji je do tada bio poglavarem svojih vjernika u Požeškom, odnosno Cerničkom sandžaku. Sa sobom je doveo i 40 podanika. Nakon ratovanja habsburške vojske po Slavoniji 1596. i 1597. godine na područje slavonske krajine doseljava 117 osoba, od kojih je 37 bilo spremno za nošenje oružja. Od tih prebjega neke su obitelji naseljene u Cirkveni, jedan dio u Sveti Ivan Žabno, potom u Glogovnicu, u Topolovac (Zrinski), u Dubravu, u Gradec, u Križevce te u Sveti Petar Čvrstec. Iste godine je naseljeno oko 1.700 Vlaha na područje oko Rovišća. Na područje Ivanića 1598. se naseljava 146 doseljenika iz Slavonije koja je bila pod osmanskom vlašću. U listopadu 1598. na područje današnjeg Križa u Moslavini doseljava se 500 doseljenika, a početkom studenog još 350 Vlaha iz pakračkog kraja u okolicu Ivanića. Godinu dana kasnije 1599. na područje Ivanića doseljava 955 Vlaha. Već sljedeće godine uslijedilo je veliko naseljavanje Vlaha oko Ivanića i Rovišća, njih 828. Prema izračunima dr. Hrvoja Petrića u periodu između 1586. i 1600. na područje Slavonske vojne krajine doseljeno je 6.000 Vlaha. Prema popisu iz 1600. vidljivo je da su na području Križevačke kapetanije Vlasi su bili nastanjeni u 41 naselju. Od naselja koja danas pripadaju Zagrebačkoj županiji u Bolču je bilo 8 domova, u Kapeli 31, u Habijanovcu 10, u Fuki 7, u Glogu 10, u Koritnoj 8, u Markovcu 14, u Vukšincu 15, u Marinkovcu 15, u

Maricono Szelo (Donji Markovac?) 6, u Novakima kod Dubrave 5, u Zuetom Krysu (Križ) 42 obitelji, u naselju Buna (Bunjani) 21 obitelj, u naselju Greberie (Graberju) 25, u naselju Tugino Zelo (nestalo selo) 24 obitelji, u naselju Zobotchani (Soboćani) 33 obitelji, u naselju Dianouczy (Deanovcu) 18 obitelji, u naselju Boszniani (nestalo naselje) 54 obitelji i u naselju Obreska (Donja i Gornja Obreška) 29 obitelji. Broj pravoslavnih domova je tijekom vremena uglavnom rastao. U Varaždinskom generalatu je početkom 17. stoljeća bilo popisano ukupno 59 vlaških naselja u kojima je bilo 1256 domova da bi za malo više od jednog stoljeća (oko 1732.) broj domova u ovim naseljima (te onima osnovanima u njihovom susjedstvu) bio više nego udvostručen, odnosno porastao je na 2810.³

Sjećanje na mjesto podrijetla

Budući da se radi o vremenskom periodu od više od 400 godina do današnjih dana više ne postoje nikakve direktne veze Srba u Zagrebačkoj županiji sa mjestima njihova podrijetla. Usmenom tradicijom u većini slučajeva nije prenesena legenda o podrijetlu, a pogotovo ne o načinu doseljavanja, ali jedan se dio kazivača kod roditelja, baka i djedova ili starijih rođaka interesirao za podrijetlo svojega prezimena, odnosno za eventualno mjesto podrijetla. Tako se Milovan Bastašić prisjeća da mu je njegova »prababa koja je bila rođena oko 1870. godine pripovijedala o doseljavanju porodice Bastašića u Lipnicu«. »Ona je bila nepismena žena, ali je znala od svojih starih o doseljavanju toga naroda. Došli su negdje u 18. stoljeću sa Žumberka. Ista prezimena kao i kod nas susreću se i na Žumberku (Ranilovići, Bastašići, Magovci). Bio sam jednom prilikom u Žumberku u selu Pečno i ondje sam susreo jednog Bastašića. Oni su imali tradiciju da su u Žumberak došli iz Senja i da je jedan dio Bastašića odselio u Križevce zbog slabe zemlje i velike bijede. Ipak, istina leži u činjenici da su Bastašići koji su otišli u Križevce i Lipnicu otišli zbog toga što nisu željeli primiti uniju. Oni koji su primili uniju, ti su ostali na Žumberku.« Prema kazivanju Slobodana Bastašića, postoji predaja da su Bastašići na Žumberak stigli iz Vasojevića u Crnoj Gori. I drugi kazivači o svojem podrijetlu govore okvirno. Tako Radovan Vojvodić iz Starog Gloga smatra da su njegovi stigli iz Crne Gore, a slično smatra i Boško Smoljanović. Đuro Predragović smatra da su njegovi prije više od 400 godina na prostor Koritne kod Vrbovca stigli iz Slavonije. Lokaciju s koje su stigli u Slavoniju ne zna. Sjećanje na pretke i baštinstvo samosvijesti

---

³Podaci za ovaj dio teksta preuzeti su iz knjiga: D. Kašić, *Srpska naselja i crkve u sjevernoj Hrvatskoj i Slavoniji*, Zagreb 2004., str.25-66; H. Petrić, *Pogranična društva i okoliš: Varaždinski generalat i Križevačka županija u 17. stoljeću*, Zagreb 2012., str. 128-194.

osigurava budućnost seoske zajednice. Stanovnici srpskih seoskih zajednica u istočnom dijelu Zagrebačke županije osjećaju dostojanstvo što joj pripadaju, a taj im osjećaj otvara mogućnost stalne vlastite obnove dok god je prošlost te skupine u živom sjećanju. Od točnosti i istinitosti predaje bitnija je uvjerenost u njenu važnost. Običajne ceremonije, jezik, simboli i povijesno sjećanje na podrijetlo ključni su za trajnost identiteta jer povezuju pojedinca s kolektivom. A identitet se temelji u razlici.

Sjećanja na dolazak Srba u ranom novom vijeku i na njihovu pradomovinu vrlo su »mutni«, ali su za sve kazivače jednako važni. Preci su stigli u sjeverozapadnu Hrvatsku odnekud »daleko«, najčešće neodređeno s područja tromeđe današnje Bosne i Hercegovine, Crne Gore i Srbije, kako kazuju kazivači.

Odnos prema pravoslavnoj vjeroispovijesti i antifašističkoj tradiciji te sjećanja na stradanja u Drugom svjetskom ratu

Stradanja Srba u vrijeme Drugog svjetskog rata uvelike su odredila njihov odnos prema vjeroispovijesti i nacionalnosti nakon Drugog svjetskog rata.

Vrbovečko područje je u vrijeme prije Drugog svjetskog rata potpadalo pod kotar Križevce, dok je kraj oko Farkaševca i Bolča potpadao pod kotar Bjelovar. Prve srpske žrtve s područja današnje Zagrebačke županije bile su upravo s teritorija Bolča. Tada je, među 195 srpskih žrtava u Gudovcu ubijeno i nekoliko osoba s područja parohije Bolč. Na području Križevaca i okolice uhićenja Srba uslijedila su nešto više od dva tjedna nakon uspostave NDH. U križevački zatvor tada je navodno dopremljeno čak svih 120 Srba. Navodno je njih četrdeset otpremljeno 11. svibnja iz Križevaca u logor *Danica* kod Koprivnice.⁴ Tih dana izvršeno je uhićenje istaknutih pojedinaca i u Svetom Ivanu Žabnom, gdje je također postojala manja srpska zajednica. U Svetom Ivanu Žabnom uhićeni su na početku samo pripadnici Jugoslavenske nacionalne stranke.⁵ Prema popisu koji je uradio Đuro Zatezalo čak 192 osobe s područja kotara Križevci i 151 osoba s područja kotara Bjelovar stradali su u logoru Jadovno na Velebitu. Kao posebnu kategoriju Zatezalo navodi 10 žrtava Jadovnog s područja poslijeratne općine Vrbovec.⁶ Među njima se nalazi sedam žrtava iz Bolča, jedan iz Starog Gloga (koji se ponavlja i kod kotara Križevci) te dvije iz Vrbovca. Pregledavajući popise žrtava Zemaljske komisije za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača koji se nalaze u Hrvatskom državnom arhivu ustanovio sam da se ondje žrtve iz Bolča vode kao žrtve

---

⁴ HDA, SDS RSUP SRH, kut. 26, Rekonstrukcija ustaškog aparata i pokreta na području kotara Koprivnica, 65.

⁵ O tome svjedoči dr. Josip Miloš (HDA, fond ZKRZ-Zh, kut. 351, 24537-24546).

⁶ Đ. Zatezalo, *Jadovno, Kompleks ustaških logora 1941.*, knjiga I, Beograd 2007., str. 449.

Jasenovca 1941. Ipak, vrlo je vjerojatno da je Zatezalo u pravu kada ove žrtve iz Bolča, Starog Gloga i Vrbovca pripisuje žrtvama Jadovnog. Ostale žrtve fašističkog terora i narodnooslobodilačke borbe stradale su u kasnijem periodu rata. Iz popisa srpskih žrtava vidljivo je da su najveće gubitke imala sela Salnik (gdje je većina žrtava ubijena 14. siječnja 1945.), Haganj (16) gdje su sve žrtve stradale 5. prosinca 1944. godine prilikom sukoba partizana i neprijatelja, Srpska Kapela (26) i Bolč (18).⁷ I danas snažna antifašistička tradicija svjedoči o sudjelovanju Srba u antifašističkoj borbi i o njihovom fizičkom stradanju kako u pokoljima civila, tako i u narodnooslobodilačkoj borbi. Iz jednog popisa članova NOV-a iz studenog 1944. godine vidljivo je da je u srpskim selima u okolici Farkaševca i Dubrave bilo mnogo onih koji su sudjelovali u partizanima. Tako ih je iz Habijanovca bilo 16, iz Srpske Kapele 22, iz Gornjeg Vukšince 26, iz Donjeg Vukšince 19, iz Markovca 34 i iz Koritne 20 osoba koje su u tome trenutku sudjelovale u narodnooslobodilačkom pokretu.⁸

Osim uhićenja i interniranja u logore i likvidacija, Srbi su trebali biti i prisilno iseljavani u Srbiju. Radi transportiranja u Srbiju, u prvom valu uhićivani su pravoslavni svećenici i njihove obitelji. Opsežna iseljavanja civila poduzeta su s područja kotara Čazma pod koji je potpadalo i područje Ivanić-Grada. Prva masovna uhićenja radi prisilnog iseljavanja u Srbiju⁹ na području Moslavine započela su početkom kolovoza 1941. Dana 3. kolovoza 1941. iz sela Šumečani, Graberje, Derežani, Milaševac, Grabovnica, Blatnica, Bosiljevo, Gornji Marinkovac, Donji Marinkovac, Laminac, Dragičevac, Lipovčani, Dubrava, Stara Marča, Marčani i Graberje iseljene su 182 osobe u logor u Bjelovar.¹⁰ Dakle, prema izvještaju Kotarske oblasti u Čazmi toga su dana iseljene 44 pravoslavne obitelji.¹¹ Prema strukturi iseljenih vidljivo je da je od 44 iseljene obitelji tek jedna (iz Dubrave) bila trgovačka (trgovac kožom) dok su ostale obitelji bile ratarske.¹² Od 182 uhićena, 165 ih je deportirano u Srbiju. Prema transportnoj listi iz logora Bjelovar 162 osobe iz kotara Čazma transportirane su u Srbiju 11. kolovoza 1941. godine, dakle, osam dana nakon što su uhapšene.¹³ Dana 20. kolovoza transportirane su još tri osobe iz logora u Bjelovaru¹⁴. O iseljavanju svjedoči i Mihajlo Smoljanović iz Graberja kraj Ivanić-Grada, rođen 1923. godine: »Po noći su došli

---

⁷ HDA, ZKRZ-GUZ, kutija 34, 35.

⁸ *Grada za povijest radničkog pokreta narodnooslobodilačke borbe i socijalističke revolucije*, Vrbovec 1981. (pripremili M. Haramina, M. Krnić i Z. Krnić), str. 482-483.

⁹ Iseljavanja odnose se na iseljavanja Srba koje je jednokratno organiziralo Državno ravnateljstvo za ponovu preko preseljeničkih logora u Sisku, Bjelovaru i Požegi.

¹⁰ HDA, Državno ravnateljstvo za ponovu, kutija 454, 4325/41.

¹¹ HDA, Državno ravnateljstvo za ponovu, kutija 454, 4333/41.

¹² HDA, Državno ravnateljstvo za ponovu, kutija 1776, Popis iseljenih za kotar Čazmu.

¹³ HDA, Državno ravnateljstvo za ponovu, kutija 459, 6021/41.

¹⁴ HDA, Državno ravnateljstvo za ponovu, kutija 466, 8552/41.

ustaše i blokirali kuće. U praskozorje su sve kuće bile blokirane. Ono što su ljudi mogli ponijeti uzeli su sa sobom. Iseljeni su uglavnom bolje stojeći seljaci. I mi smo trebali biti iseljeni, ali je otac u to vrijeme bio u zatvoru. Sjećam se da je iseljena i moja sestra koja se udala u selo Marinkovac (kraj Dubrave). Njih su odveli u Veliku Planu i Smederevsku Palanku. Toga jutra dogodila se jedna nezgoda. Šogor Stevo Jelača došao je do nas u Graberje da vidi kako smo (budući da je otac bio u zatvoru). Kad je vidio da se narod kupi (tj. da ustaše skupljaju ljude za iseljavanje, op.a.) brzo je otišao u Marinkovac da vidi što se tamo događa. Tamo su već skupili narod, a među njima i njegovu obitelj. Njega su ustaše isprebijali kad su ga uhvatili budući da su mislili da je namjeravao pobjeći.« Pavle Pavleковић iz Lipovčana se prisjeća iseljavanja i života u Srbiji. »Iseljeni smo preko Paromlina. Digli su nas oko četiri ure u noći, a digla nas je mjesna straža. Došli smo u Srbiju, u Malu Planu. Bili smo dodijeljeni u četiri kuće. Dva su brata bila u dvije kuće, ja i sestra u jednoj, a mati i otac u jednoj kući. Otac nije hteo da smo razdvojeni po kućama, već da smo na okupu. Zvali su nas izbeglice iz Belovara. Mi smo radili kod predsjednika općine Bože Stevanovića. On je bio gazda i imao je kredenc i pločice, a u dvorištu bunar, štalu za stoku i posebnu kućicu. U našoj su kući bili neki ljudi iz Bađinca. Znam da su neki davali mito da ne budu iseljeni. Davali su junicu, pedeset litara rakije i bunt platna da ih ne ise. « Milka Milošević iz Derežana o prisilnom iseljavanju zna iz druge ruke. Kao snaha je došla 1967. godine iz Demirovca u Potkozarju u Derežane: »Ujutro 2. kolovoza 1941. u pet sati došli su ustaše i na križanju postavili mitraljez. Među ustašama su bili neki iz Šumećana koje su tamošnji Srbi poznavali. Rekli su im: 'Ponesite sve što imate vrijednije jer ne znate kada ćete se vratiti.' Na cesti je bio kamion i kamionom su odvedeni u Bjelovar. Bili su tamo osam dana i onda su ih stavili na vlak za Beograd. Svih sedmero ukućana su bili iseljeni. Moj je suprug tada bio maloljetan, a sestra mu je polazila drugi ili treći razred. Iseljavanje je bilo organizirano. Ustaše su posjedovali spisak koliko ima ljudi u familiji. Kada su stigli u Srbiju bili su raspodijeljeni u tri ili četiri skupine. Uzeli su ih ljudi iz sela Markovca. Svekru se nije svidjelo u Markovcu jer je shvatio da tamo ne može zaraditi. Otišao je u selo Gaj kod Kovina i ondje je radio kod nekog gazde šest mjeseci. Nakon toga je došao po svoju obitelj i preveo ih je 14. siječnja ili 14. veljače preko smrznutog Dunava u Banat u selo Gaj. Tamo su ih dočekali stanovnici sela Gaj i dali im namirnica tako da mogu prezimiti. Rekli su im: 'Sada ćete dobiti hranu da prezimate, ali od proljeća ćete se brinuti sami za sebe.' Kada je stiglo proljeće djed je počeo plesti košare, svekar je radio s konjima, a baba je okopavala zemlju. Nisu htjeli pare, tražili su pšenicu, kukuruz, koze i svinje. Ondje je moj muž krenuo u prvi razred. 1945. su se snašli. Našli su imanje da ga tamo kupe. Čak je i stari djed pristao, ali svekrva je željela natrag. Radili su da nakupe vagon

pšenice, vagon kukuruza, šećera i soli i da sve to povezu. Sve su vozili u vagonima željeznicom od Beograda do Ivanića. Tu su zatekli neke ljude. Prvo su u njihovoj kući bili neki Slovenci, a onda Zagorci.« Iskazi kazivača ukazuju na snažno sjećanje na spomenute događaje, pa čak i na tradiciju prenošenja sjećanja na mlađe generacije. To znači da je prisilno iseljavanje bilo jedna vrsta teške traume za srpske stanovnike ivanićgradskog područja.

U vrijeme Drugog svjetskog rata Srbi Zagrebačke županije bili su u velikom broju prekršteni s pravoslavne na grkokatoličku i na rimokatoličku vjeroispovijest. U selima oko Vrbovca Srbi su grupno prelazili na grkokatoličku vjeroispovijest, a za parohije su postavljeni grkokatolički svećenici. Prijelaze su uradili iz osjećaja straha i nesigurnosti za vlastitu imovinu i egzistenciju.

Prijelazi na području istočnog dijela današnje Zagrebačke županije započeli su vrlo brzo nakon uspostave NDH. Na području župa Rakovec i Preseka gdje su prešli uglavnom stanovnici parohije Salnik, vjerski su prijelazi obavljani uglavnom u srpnju 1941. Na teritoriju Srpske Kapele i Bolča prijelazi su obavljani na grkokatoličku vjeroispovijest i u većini slučajeva nisu zabilježeni u knjigama, a na području Ivanić-Grada i Graberja prijelazi su bili pojedinačni. Vidljivo da je na području župa koje su se rasprostirale na teritoriju koji danas pokriva Zagrebačka županija s pravoslavne na rimokatoličku vjeroispovijest podnijelo molbu za prijelaz sveukupno 1101 osoba. Od toga su 793 molbe podnesene u 1941. godini, 295 u 1942., 6 u 1943., niti jedna u 1944. i 7 u 1945. godini.. Najveći broj molbi za prijelaz s pravoslavne na rimokatoličku vjeroispovijest zabilježen je u župama Dubrava (385), Rakovec (201) i Križ (154) dok su u ostalim župama molbe bile pojedinačne i malobrojne. Osim toga, na području nekadašnjih parohija Srpska Kapela i Bolč najveći broj vjernika prešao je na grkokatoličku vjeroispovijest što je vidljivo iz iskaza grkokatoličkog biskupa Janka Šimraka. Kazivači se također sjećaju i stradanja pojedinih građevina Srpske pravoslavne crkve u današnjoj Zagrebačkoj županiji.

O rušenju hrama u Graberju kod Ivanić-Grada govori pisana molba upravitelja župe Pišpeka, koji 1942. godine piše »kako je crkva uslijed započetog rušenja otkrivena« pa moli kotarsku oblast u Čazmi da »zašto rušiti crkvu, kad će jako dobro doći, i kad bi se mogla lako preudesiti na katoličku«. Crkva je ipak porušena, a građevni materijal je upotrijebljen za izgradnju Ustaškog doma.¹⁵ Rušenja hrama se prisjeća Marija Branković rođena Kosanović

---

¹⁵ HDA, fond Ministarstvo pravosuđa i bogoštovlja NDH, kutija 29, 1864/42 i HDA, Ministarstvo pravosuđa i bogoštovlja NDH, Odjel bogoštovlja, kutija 36, 3619/42. U potonjem dokumentu se navodi da je crkva u poluruševnom stanju, a »pošto je crkva na važnoj prometnoj razkrstnici, te je vidi svaki domaći i strani putnik, i što više istu slika, potrebno bi bilo da se odmah poruši do temelja, jer ovako ostati ne može«.

koja je rođena u Graberju 1937. godine. »Sjećam se krsta kada su ga bacali i govorili pritom: 'Ode vlaški Bog!'.«

Nakon rata je pravoslavlje i čuvanje pravoslavnih običaja kod velikog broja srpskih obitelji vrbovečkog i ivaničkog područja zamijenjeno antifašističkom tradicijom. Proslave jugoslavenskih antifašističkih blagdana osobito su bile održavane u Moslavini i u pojedinim selima Kalničkog prigorju. Prvi maj, Dan ustanka naroda Hrvatske, Dan Republike, dani vezani za obilježavanja lokalnih događaja iz Drugog svjetskog rata bili su mnogo više obilježavani od pojedinih pravoslavnih blagdana ili nedjeljne liturgije. Nekadašnje nedjeljno odlaženje na službu zamijenili su antifašistički blagdani, a od crkvenih blagdana držalo se do lokalnih kramova (kako pravoslavnih tako i katoličkih) te središnjeg krama manastira Lepavine koji je bio centralan za cjelokupno srpsko stanovništvo sjeverozapadne Hrvatske. Mjesta upoznavanja bila su i crkveni godovi ili proštenja na koja su redovito dolazili i rimokatolici i pravoslavci. Milan Barešić iz Remetinca se prisjeća da se odlazilo svukuda na proštenja. »Odlazili smo u Srpsku Kapelu (Kapilu), u Gudovac, u Lepavinu, u Povelic i u Bolč na pravoslavna proštenja, a na katolička smo odlazili u Žabno, Gradec, Dubravu i Vrbovec. Sjećam se da je u Kapili bilo naroda od svukuda. Negda ih je bilo više u Kapili neg' u Lepavini. Bili su ringišpili, slastičari, licitari, trgovci, a okretali su se i janjci i odojci. Neko vrijeme se nosilo i torbe i cekere od kuće.« Pravoslavni iz okolice Ivanić-Grada odlazili su redovito na kram u Lipovčane. Boško Smoljanović se prisjeća da je kao dijete išao kroz šumu na kram u Lipovčane. »Rođen sam na Preobraženje kada je kram u Narti. Oni koji su pobožni odlazili bi u crkvu, a mi dječurlija smo bili kod kramara, pili smo medicu, jeli smo medenjake i slušali muziku. Odlazili smo i 27. srpnja na kram u Marču i na kram u Lepavinu 29. kolovoza.« Proštenje je bilo i u Salniku 8. kolovoza na Svetu Petku. Slobodan Bastašić opisuje ovaj događaj: »Bilo je minimalno 100 ljudi, a nekada i više. Dolazili su pravoslavni iz Hudova, Lipnice, Salnika i Radovišta te katolici iz Vinkovca, Šelovca, Dvorišća, Valetića, Ruškovca, Rakovca i Brezana. Negdje 1989. ili 1990. prisjećam se da su katoličke žene ispred crkve u Lipnici otpjevale tri duhovne katoličke pjesme. Bio je to simbol dobrih odnosa rimokatolika i pravoslavnih. Ispred crkve je bio licitar, sa srcima i lizalicama, najviše za djecu. Nakon toga slijedilo je veselje do ponoći ili do duboko u noć. Nitko nikome nije smetao i svi su se dobro slagali. Katolici iz okolice posebno su držali do svete Petke jer im je pravoslavni sveštenik Joakim Pavlica koji je ovdje radio nakon rata govorio da ako se zagovore svetoj Petki neće biti tuče.« Slobodan Bastašić pamti da u godinama pred rat više nije bilo zabave u Lipnici. »Ondje bi sveštenik održao liturgiju i potom bi se ljudi razišli. I

danas je tako. Ljudi nisu previše religiozni. Oni poštuju svoje naslijeđe, običaje i tradiciju pa zato odlaze u crkvu.«

Današnje stanje identiteta Srba istočnog dijela Zagrebačke županije

Nacionalni identitet Srba u istočnom dijelu Zagrebačke županije vrlo je oslabio nakon Drugog svjetskog rata. Štoviše, jedan dio ljudi počeli su se nacionalno izjašnjavati kao Hrvati, dok su pravoslavnu vjeroispovijest i dalje njegovali. Prema shvaćanju Slobodana Bastašića, u salničkoj parohiji »možeš biti ili Srbin koji je pravoslavne vjeroispovijesti ili Hrvat, rimokatolik«. Fenomen Hrvata pravoslavne vjeroispovijesti objašnjava činjenicom da je mnogo nacionalno i vjerski mješovitih brakova. Iako je otac Dragoljuba Petraka bio rimokatolik, majka mu je bila pravoslavna te je kršten u pravoslavnoj crkvi. »Nikada ljudi u Lipnici nisu vikali da su Srbi ili Hrvati. Božić se slavio kod nas dva puta.« Običaj je bio da se djevojčice u brakovima u kojima su žene pravoslavne vjeroispovijesti krste u pravoslavnoj crkvi, a dječaci u rimokatoličkoj te obrnuto. Osim po vjeroispovijesti, posebna razlika između Srba i Hrvata u istočnom dijelu Zagrebačke županije jest ona u govoru. Srbi govore štokavski ijekavski dijalekt, dok Hrvati govore kajkavski. Danas već i Srbi koriste kajkavski dijalekt kao jezik svakodnevnog razgovora, ali starije osobe još uvijek njeguju štokavski ijekavski dijalekt.

Iako je na salničkom području svakodnevni život Hrvata i Srba u posljednjem ratu sačuvao prijateljni kvalitetan oblik, treba kazati da su odnosi u parohijama Bolč i Nova Kapela tijekom posljednjeg Domovinskog rata ponešto narušeni. Jedan od kazivača kazuje kako su se 1991. godine odnosi promijenili »lažima koje su susjedi govorili o susjedima«. »Optuživali su nas da ne volimo Hrvatsku i da smo četnici, a pisali su nam i pisma da se selimo iz Hrvatske.« Jedna kazivačica iz Derežana kod Ivanić-Grada se prisjeća da su je njezini nekadašnji prijatelji i poznanici odbacili 1991. »Te godine nismo imali kome reći dobar dan.« Iz Nove (nekada Srpske) Kapele i Brezovljana neki su Srbi odselili u Hrtkovce u Vojvodinu, a prema riječima kazivača stanje je »početkom rata bilo iznimno napeto tako da su ljudi mijenjali kuće u Hrvatskoj za kuće u Vojvodini«. Kazivači se prisjećaju da su ih susjedi optuživali da prevoze oružje, a spomenici NOB-e bili su na više mjesta minirani. »Činjenica je da su se ljudi 1991. uplašili, da su doživljavali izbacivanja s posla te da su postajali građani drugog reda.« Strah je ostao prisutan i u poslijeratnom periodu. Jedan kazivač se prisjeća kako je nakon rata nosio po pravoslavnim domovima časopis *Put, istina, život* i srpske *Novosti*, ali kako su »svi iz straha odbijali da primaju tu štampu«. Mnogi prema kazivanju istoga kazivača

krste djecu u rimokatoličkoj crkvi pod izlikom: »Mi smo ovdje već preko 300 godina, mi smo kao Hrvati.« Ima i onih koji govore: »Ja jesam pravoslavac, ali neću da budem Srbin.«

Čuvari nacionalnog identiteta – doseljenici srpske nacionalnosti iz drugih dijelova Jugoslavije na područje Zagrebačke županije

Na područje Zagrebačke županije, odnosno na teritorij nekadašnjih općina Dugo Selo, Ivanić-Grad, Sveti Ivan Zelina, Velika Gorica, Zaprešić, Samobor, Jastrebarsko i Vrbovec zbog industrijalizacije nakon Drugog svjetskog rata dolazi do doseljavanja stanovništva srpske nacionalnosti iz drugih dijelova Hrvatske, iz Bosne i Hercegovine, iz Srbije i iz Crne Gore. Doseljavanje se intenziviralo osobito nakon šezdesetih godina. U popisu iz 1948. godine vidljivo je da su Srbi bili još uvijek samo nastanjeni u tradicionalnim zonama koje su nastanjivali stoljećima, dakle na području nekadašnje općine Vrbovec i u okolici Ivanić-Grada. Već pet godina kasnije, 1953. godine, vidljivo je da dolazi do doseljavanja Srba na područje Dugog Sela, Velike Gorice, Jastrebarskog i Samobora. Ova mjesta u to vrijeme postaju sateliti grada Zagreba te se razvijaju u velika naselja među kojima grad Velika Gorica postaje jedan od većih gradova Hrvatske. Nagli porast broja Srba na goričkom području vidljiv je posebno 1981. i 1991. godine, a porast je vidljiv 1991. i u gradu Zaprešiću. Dugo Selo i Samobor su imali nešto sporiji porast broja Srba, dok je zona Ivanić-Grada, odnosno tradicionalna zona naseljenosti srpskog stanovništva, ostala nastanjena uglavnom starosjedilačkim stanovništvom. Ipak, i u tu zonu došlo je do naseljavanja Srba iz Bosne i Hercegovine (posebno u područje oko Križa i u zonu između Ivanić-Grada i Križa). Teritorij Vrbovca očito je imao uz svoje starosjedilačko srpsko stanovništvo i manji priljev novog srpskog stanovništva zbog razvoja industrije. Trauma posljednjeg rata vidljiva je u razlikama broja Srba u popisu iz 1991. i 2001. Činjenica je da je jedan dio Srba koji su nastanjivali naselja Zagrebačke županije napustio svoje kuće i stanove i otišao početkom rata u Srbiju, Bosnu i Hercegovinu ili u druge zemlje. Na području Dugog Sela broj Srba spao je gotovo na trećinu prijeratnog broja, a na području Ivanić-Grada gotovo se prepolovio, na području Velike Gorice spao je ispod polovice prijeratnog broja, a slično se dogodilo i u Jastrebarskom, Zaprešiću, Samoboru i Vrbovcu. Iz rezultata posljednjeg popisa 2011. godine moguće je zamijetiti da broj Srba u većini nekadašnjih općina Zagrebačke županije i dalje opada. To opadanje broja Srba nije više tako drastično kao u prvom popisu nakon Domovinskog rata 2001. godine. Na području Zaprešića i Samobora vidljiv je čak i blagi porast. Treba ukazati na činjenicu da se u prvom popisu nakon Domovinskog rata jedan dio Srba u Zagrebačkoj županiji nije želio izjasniti Srbima. To je bilo prisutno u većim gradovima i u ruralnim

naseljima gdje su Srbi nekada činili znatan udio u broju stanovnika, a ponekad i većinsko stanovništvo. Stoga rezultati popisa stanovništva iz posljednja dva popisa ne odaju pravu sliku o tome koliki je stvaran broj Srba na području Zagrebačke županije.

Broj Srba na području nekadašnjih općina današnje Zagrebačke županije¹⁶

Općina/kotar	1948.	1953.	1961.	1971.	1981.	1991.	2001.	2011.
Dugo Selo	68	172	352	437	481	773	282	283
Ivanić-Grad	278	382	434	433	378	334	199	185
Velika Gorica	128	579	580	502	1577	2352	1051	1006
Jastrebarsko	189	504	566	505	503	367	142	116
Zaprešić		48	143	244	365	829	336	379
Samobor	42	185	450	474	552	524	288	350
Sveti Ivan Zelina	85	95	104	89	70	80	57	54
Vrbovec	1454	1435	1284	1005	752	552	325	304

O doseljavanju Srba iz bivših jugoslavenskih republika na teritorij današnje Zagrebačke županije

Srbi su iz bivših jugoslavenskih republika doseljivali na područje zagrebačke okolice iz više razloga. Osnovni razlozi za dolazak u okolicu Zagreba su bili školovanje i zaposlenje. Kazivači su dolazili iz ruralnih dijelova Bosne i Hercegovine, ali i iz Srbije te dijelova Hrvatske gdje su živjeli kao starosjedilačko stanovništvo. Dvojica kazivača D. G. i D. P. doselili su iz Srbije i Bosne i Hercegovine radi školovanja, a kazivačica N. M. došla je iz Bosne i Hercegovine radi zaposlenja supruga. Kazivači ističu kako u vrijeme doseljavanja na područje okolice Zagreba uglavnom nije bilo prisutan nacionalizam. Kazivač D. G. kazuje: »U to sam vrijeme bio premlad da bih osjećao bilo kakav nacionalizam. Služio sam vojsku u Trebinju i ondje nije bilo priče o nacionalnostima.« Ipak, vidljivo je da su bile velike razlike u životu *ovdje* i *tamo*. »U Srbiji je bilo veće drugarstvo, a ovdje je bilo manira na koje se trebalo priviknuti. Tu je bilo mnogo više reda i poštovanja, a tamo je bilo sve nekako jednostavnije.« D. P. rođen je u malom selu kraj Prijedora. U Zagreb je došao kao srednjoškolac zbog školovanja. »Kakav je bio za mene Zagreb? Prijedor je bio grad, a Zagreb je bio velegrad. U Zagrebu je bilo svega, ali nisam imao novaca. Vlakom sam svaki vikend odlazio doma. Znalo se da ako navijaš za Zvezdu ili Partizan nisi Hrvat.« N. M. rođena je 1946. u Doboju. »Udala sam se u Doboju, a suprug je dobio zaposlenje u Zagrebu 1969. godine. Došla sam s malim djetetom od tri mjeseca u velegrad, u Dubravu. Bilo mi je neobično i nisam se iz početka

¹⁶ *Narodnosni i vjerski sastav stanovništva Hrvatske 1880. – 1991. po naseljima* (priredio: Gelo Jakov, Crkvenčić Ivan, Klemenčić Mladen), sv. 1 – 5, Zagreb, 1998.

snalazila. Imala sam krug Bosanaca s kojima sam se družila uglavnom na Dubravi. Svi smo se družili, ali sam se najviše družila s Bosancima jer sam razumijela što govore. 1970. sam počela raditi u trgovini. Bio je to za mene početak. Iz početka nisam razumijela što se od mene traži, pojedine riječi nisam shvaćala, ali sam za godinu i pol postala poslovođa. Znam da su mi govorili kada nisam razumijela pojedine riječi da idem u Bosnu čuvati ovce. Mislili su da smo građani drugog reda i nismo bili prisni sa domaćima. Bila je između nas velika razlika. Oni su se odvajali od nas i nisu nas prihvaćali, čak su nas i izolirali.«

Iz svih je iskaza vidljivo da su Srbi na području današnje Zagrebačke županije u vrijeme doseljenja bili uglavnom dobro prihvaćeni. Ipak, kazivačica N.M. se prisjeća da joj je dugo trebalo da se integrira u zagrebačku sredinu te da je dugo vremena ostala Bosanka koju su kolege na poslu izbjegavali, pa čak i segregirali. Uključenost u sportske aktivnosti, radne sredine, dobro snalaženje u školi i slično omogućili su kazivačima da se bolje i brže uklope u zagrebačku sredinu.

Rat i promjena odnosa prema Srbima u Zagrebačkoj županiji

Svi intervjuirani doseljeni Srbi na područje Zagrebačke županije u vrijeme posljednjeg rata osjećali su nesigurnost, strah, stigmatizaciju, odbačenost. Slično je, kao što smo vidjeli, bilo i sa Srbima koji su bili starosjedioci u okolini Vrbovca, Ivanić-Grada i Svetog Ivana Zeline. Prisjećanje na to traumatično vrijeme kod svih kazivača izazvalo je neugodu, a njihove životne priče odaju da je taj period njihovog života bio najtraumatičniji te da im je odredio kasnije životne putove.

D. G. je u ratno vrijeme živio u Velikoj Gorici. »Radio sam u Zagrebačkom uslužnom centru u kojem je sa mnom radilo još 1500 ljudi. Bilo nas je 18 različitih nacionalnosti. Radio sam kao rukovodilac jedne radne jedinice. Počelo je neko drugo vrijeme i drugačije ponašanje prema Srbima. Znali su me kolege pitati: 'Pa što nam to radite?' Tako su Srbi teško opstajali na poslu. Počeli smo gubiti zaposlenja.« Gubljenje zaposlenja bio je jedan od oblika psiholoških pritisaka na Srbe u Hrvatskoj u ratnim godinama. Na taj su način mnogi Srbi napustili Hrvatsku strahujući da neće sebi i svojim obiteljima moći osigurati egzistenciju.

D. P. se prisjeća da je njegovo poduzeće pomagalo ratnim stradalnicima. » Početkom rata odnijeli smo nekoliko stotina kilograma mesa na Kaptol za opkoljeni Vukovar. Nitko me nije pitao tko sam i što sam. Međutim, jednom prilikom me je nazvao jedan visoko pozicionirani političar i rekao mi je da više ne mogu snabdijevati Sabor mesom zbog svoje nacionalne pripadnosti. Nikada u lice nisam doživio neku neugodnost, ali znao sam čuti: 'Tebi D. svaka čast, ali ostalim Srbima znaš što ide.' Nakon ubojstva obitelji Zec spremio sam se da idem, ali

su me moji prijatelji, pošteni Hrvati, uvjerali da ostanem.« D. P. je kao i ostali prvo bio degradiran na svojem poslu zbog nacionalne pripadnosti, a onda je u konačnici izgubio posao. N. M. se prisjeća da je 1990. godine osjetila što se sprema. »Osjećala sam 1990. da se nešto događa, ali nisam mogla shvatiti da se može desiti rat. Nisam to željela prihvatiti. Lom se dogodio 1992. godine. Tuđman je rekao da svi mogu dobiti domovnicu, ali ja sam dobila odbijenicu. 1994. su me prisili da idem u mirovinu. Dobila sam niska primanja, ali je u firmi bio višak od 1172 ljudi, pa nije moglo drugačije. U Zaprešić sam došla 1973. godine i odonda sam bila za domaće *Bosanka*. Htjela sam biti dio njihove sredine, ali sam do danas ostala *Bosanka*. Za vrijeme rata bezbroj puta su me zvali, slali me u Beograd, u Bosnu i psovali mi mater. Kada sam odlazila na razgovore za posao uvijek su mi govorili da sam prestara za zaposlenje, ali ja mislim da je to odbijanje bilo na nacionalnoj osnovi.« N. M. spominje i težak put koji je vodio dobivanju domovnice, nemogućnost dobivanja novoga zaposlenja i najrazličitije vrste psiholoških pritisaka kojima su Srbi u Hrvatskoj devedesetih bili izloženi.

Osnivanje pojedinih gradskih, općinskih i županijskog vijeća srpske nacionalne manjine i današnji položaj Srba u Zagrebačkoj županiji

Jedan od oblika očuvanja identiteta Srba u Zagrebačkoj županiji je osnivanje Vijeća srpske nacionalne manjine Zagrebačke županije. Jedan od članova Vijeća prisjeća se kako je došlo do formiranja ovog oblika manjinske samouprave na području Zagrebačke županije. »U svakom gradu se tražilo nekoga tko će pomoći u formiranju vijeća. Bilo je teško formirati ovdje vijeće kada je nedaleko Velike Gorice bila prva crta obrane na Kupi. Našli smo ipak petanest članova iz velikogoričke sredine koliko je trebalo za formiranje vijeća. Bili su to većinom Srbi iz Hrvatske, policajci, radnici i visokoobrazovani pojedinci. Prvo je vijeće osnovano 2003. godine. Ideja je iz početka bila da pokažemo da postojimo, da nas ima i da smo prihvatili ustavna načela. Animirao sam svoje sunarodnjake da se angažiraju, da čuvaju to svoje, ali je odaziv bio uvijek slab. Na spisku u Gorici imam najmanje 1300 ljudi, a svega ih je 27 izišlo namanjinske izbore.«

Drugi član vijeća kazuje: »Ljudi se kriju da su Srbi. Pojedinci bježe od mene jer strahuju da ću ih pozvati da budu članovi vijeća. Teško je ljude osvijestiti da se nemaju čega bojati.« I Članica Vijeća srpske nacionalne manjine Grada Zaprešića kazuje kako »u Zaprešiću ima mnogo Srba, ali ne žele dolaziti na sastanke jer još uvijek postoji strah.« »Boje se za radna mjesta, a imaju i razloga da se boje.« Prema riječima iste kazivačice ima i onih koji ne žele da se zna da su Srbi i koji ne žele da im se čestita krsna slava, Božić ili Uskrs. Na pitanje zašto je članica Vijeća kazivačica odgovara: »Pošto sam ionako obilježena željela sam biti član

Vijeća. Nisu me gledali kao čovjeka, već samo prema nacionalnoj opredijeljenosti. Vijeće za mene znači zajedništvo, mogućnost da otvoreno kažem o svim problemima, mogućnost da postavljam pitanja i osjećaj zaštićenosti.«

Zaključak

Iako posve malobrojna zajednica, srpska zajednica u istočnom dijelu Zagrebačke županije još uvijek postoji i čuva svoj nacionalni i vjerski identitet. Na rakovečkom, farkaševačkom, vrbovečkom, dubravskom i ivanić-gradskom području pravoslavni Srbi su prisutni već preko 500 godina, a u kontinuitetu preko 300 godina. Koliko je nekada ova zajednica bila značajna, govori podatak o brojnim crkvama i grobljima, o tome koliko je ljudi nekada ovdje živjelo o čemu doznajemo preko matica rođenih, umrlih i vjenčanih, ali i podatak o tome da su ovi Srbi u kajkavskom okruženju uspjeli sačuvati svoj štokavski ijekavski govor koji su donijeli prilikom doseljenja. Ratovi dvadesetog stoljeća, prekrštavanja, iseljavanja, stradavanja srpskog stanovništva, mješoviti brakovi i opća depopulacija sela sveli su ovu zajednicu na ostatke ostataka, praktički na sjećanje na nekadašnje stanovnike kojih više nema. Srba još ponešto ima u selima Lipnica, Remetinac, Donji Vukšinci, Donji Markovac, Ivančani, Graberje, Stari Glog, Haganj, Bolč, Nova Kapela, Kabal i Koritna. Za očuvanje crkve i pravoslavnoga vjerskog identiteta stanovnika istočnog dijela Zagrebačke županije zaslužni su stariji ljudi koji još uvijek čuvaju svoj nacionalni i vjerski identitet i tek pokoji mlađi čovjek. Sjećanje na nacionalni identitet ostalo je prisutno tek kod manjeg broja ljudi, dok se vjerski identitet još uvijek čuva u jednom dijelu kuća.

Doseljenici na područje Zagrebačke županije iz dijelova Hrvatske, Bosne i Srbije današnji su čuvari identiteta Srba Zagrebačke županije. Većina tih doseljenika su došli zbog zasnivanja radnog odnosa i školovanja u Zagrebu, a nakon raspada zajedničke države našli su se u vrlo teškom položaju te su doživljavali najrazličitije vrste neugodnosti i problema: od gubljenja zaposlenja, noćnih poziva, ignoriranja susjeda, maltretiranja na poslu do informativnih razgovora, miniranja imovine, nemogućnosti ostvarivanja državljanstva i prijetnja smrću. Poslijeratni period donio je Srbima Zagrebačke županije mogućnost osnivanja vijeća u županiji, u pojedinim gradovima i općinama te izabiranja predstavnika. U Zagrebačkoj županiji te gradovima Samoboru, Zaprešiću i Velikoj Gorici Srbi su iskoristili ustavni zakon osnivanjem vijeća dok su u gradu Ivanić-Gradu iskoristili izabiranje predstavnika srpske nacionalne manjine. Međutim, broj glasača na izborima za predstavnike i vijeća srpske nacionalne manjine ukazuje na nezainteresiranost većine Srba za manjinsku samoupravu. Ipak, usprkos tome Vijeće srpske nacionalne manjine Zagrebačke županije kao i predstavnik i

vijeća u pojedinim gradovima županije dobro funkcioniraju i brinu o pravima Srba na svojem prostoru.

Summary: The author in the text provides information about the Serbs of Zagreb County. Particularly deals with elements that have influenced the formation of their national identity. The author deals with the relations of Serbs to religion, their relations to language, their relation to their place of origin, their attitudes toward antifascism, and their relationships to the Second World War. The author, based on the semi-structured interviews with members of the Serbian national minority and the available archive material, provides information about Serbian national identity in eastern part of the Zagreb County where they represent the indigenous population and about the national identity of the Serbs in the larger towns of the Zagreb County where they come from other parts of Croatia, Bosnia and Herzegovina, Serbia and Montenegro during the time of Socialist Yugoslavia.

Key words: Serbs in Croatia; memory; national identity; Zagreb County